

ગાંધીનું અર્થશાસ્ત્ર

પ્રો.અજય દિલીપકુમાર પટેલ

સરકારી વિનયન અને વાણિજ્ય કોલેજ જાદર મદદ. પ્રાધ્યા. વર્ગ 2 (કોમર્સ)

પ્રસ્તાવના

"વ્યક્તિ અથવા રાષ્ટ્રની નૈતિક સુખાકારીને નુકસાન પહોંચાડતું અર્થશાસ્ત્ર અનૈતિક છે અને તેથી, પાપી છે."

-મહાત્મા ગાંધી

મહાત્મા ગાંધીને સમજવું એટલું સરળ નથી, ખાસ કરીને જો તે તેમના અર્થશાસ્ત્ર વિશે હોય. આનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ગાંધી વિકાસ, રોકાણ, માંગ કે પુરવઠાની તેમની સમજણને કારણે નહીં પણ વિશ્વ પ્રત્યેની તેમની નૈતિક સમજને કારણે તેમના નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા હતા. આ જ કારણ છે કે તેમના અર્થશાસ્ત્રના વિચારોને ડાબેરી-જમણેરી-મધ્યમ-વર્ગ અથવા સામ્યવાદી-સમાજવાદી-મૂડીવાદી

વિચારધારાઓમાં મૂકવું શક્ય નથી. 'ગાંધિયન અર્થશાસ્ત્ર' શબ્દ સૌપ્રથમ તેમના પ્રખ્યાત અનુયાયી જે.સી. કુમારપ્પાએ રજૂ કર્યો હતો. ગાંધી સ્વદેશીમાં, ગ્રામીણ સ્વનિર્ભરતામાં, મોટા ઉદ્યોગોને બદલે કુટીર અને નાના ઉદ્યોગોમાં અને ઉત્પાદનમાં મશીનો કરતાં શ્રમના ઉપયોગમાં માનતા હતા. ગાંધીજીના વિચારોને શબ્દોમાં બાંધવા એ એક પડકારજનક કાર્ય છે. પોતે મહાત્મા ગાંધીના વિચારોની સાદગી અને ઊંડાણને સમજવા માટે શબ્દોનો અભાવ હોઈ શકે છે. મહાત્મા ગાંધી નિઃશંકપણે મહાન વિચારક હતા. વિશ્વ વિખ્યાત વૈજ્ઞાનિક આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈનનો મત છે કે- "આપણે ખૂબ નસીબદાર છીએ અને આપણે આભારી છીએ કે ઈશ્વરે આપણને આવા તેજસ્વી સમકાલીન માણસ આપ્યા છે - તે ભવિષ્યની પેઢીઓ માટે દીવાદાંડી તરીકે સેવા આપશે".

કીવર્ડ્સ

આર્થિક વિકાસ, વૈશ્વિકરણ, મૂડીવાદ, સમાજવાદ, ટ્રસ્ટીશીપ, ગ્રામ સર્વોદય

પરિચય

વૈશ્વિકરણના આ તબક્કામાં શહેરોની

યમક વધી રહી છે, જ્યારે ગામડાઓની સાદગી કલંકિત થતી જણાય છે. ગાંધીજીના વિચારો આપણને ગામડાની શેરીઓની સાદગી અને સ્વચ્છતા તરફ પાછા લઈ જાય છે જ્યાં સાંજનો આનંદ હોય છે, જેની ગેરહાજરી આજની ભાગદોડભરી દુનિયામાં છે. મહાત્મા ગાંધીએ ગામડાઓને રાષ્ટ્રમાં ઉત્પાદનના સૌથી નાના એકમ તરીકે જોયા હતા. મહાત્મા ગાંધી એક આધ્યાત્મિક માણસ હોવાથી, તેમણે આધ્યાત્મિકતામાં જે ગામનું માળખું જોયું તે રામરાજ્યથી પ્રેરિત હતું, જ્યાં ગામડાઓ લોકશાહી રીતે ચલાવવામાં આવતા હતા, જ્યાં શાસક તેમના લોકોના હિત માટે કામ કરતા હતા. બધાને સમાન તકો પૂરી પાડવામાં આવી હતી, હિંસા માટે કોઈ સ્થાન ન હતું અને જ્યાં તમામ ધર્મો અને માન્યતાઓનું સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું.

વૈશ્વિકરણના આ યુગમાં માનવીની જીવનશૈલી બદલાઈ ગઈ છે. તેથી ઘણા લોકો માને છે કે આજના વાતાવરણમાં ગાંધીજીના વિચારોની પકડ ઘટી રહી છે અને તેમની પ્રાસંગિકતા પર સવાલ ઉઠી રહ્યા છે. પરંતુ હકીકત એ છે કે ગાંધીજીના આર્થિક વિચારો પહેલા કરતા વધુ સુસંગત બની ગયા છે કારણ કે વૈશ્વિકરણના આ યુગમાં ભારત જેવા દેશોએ સૌપ્રથમ પોતાના મૂળિયા મજબૂત કરવા પડશે અને આ મૂળને મજબૂત કરવા માટેનું એક મહત્વનું પાસું આત્મનિર્ભરતા વધારવામાં રહેલું છે. મહાત્મા ગાંધી ઈચ્છતા હતા કે ભારત આત્મનિર્ભર બને. તેઓ માનતા હતા કે ભારતનો આત્મા ગામડાઓમાં વસે છે, તેથી તેમનું વિઝન હતું કે ભારતને વિકાસના માર્ગ પર લઈ જવા માટે 'ગામનો વિકાસ' એ પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે. આને ધ્યાનમાં રાખીને, તેમણે ગ્રામીણ અર્થતંત્રને ટોચ પર મૂક્યું હતું. તેમના મતે આ અર્થવ્યવસ્થાનો આધાર 'ગ્રામીણ જીવનનો ઉત્કર્ષ' હતો. તેથી,

ગાંધીજીએ નાના ઉદ્યોગો (કુટીર ઉદ્યોગોને) મહત્વ આપ્યું, મોટા ઉદ્યોગોને નહીં, જેમ કે કાંતણ દ્વારા ચાર્ન કાંતવું, લોટ વણવું અને પીસવું, ચોખાના ઘડા અને દોરડાનું વિતરણ કરવું વગેરે. આ સંદર્ભમાં, મહાત્મા ગાંધીના વિચારોનું મહત્વ મજબૂત કરવામાં આવી છે. ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે "આર્થિક પાસું અને નૈતિક પાસું એકબીજાના પૂરક છે, એટલે કે, આર્થિક સ્પર્ધામાં આપણે આપણી નૈતિકતાને ભૂલવી ન જોઈએ કારણ કે કુદરતના નિયમો એકદમ સાચા છે, પરંતુ સમય અને અવકાશ સાથે આર્થિક નિયમો બદલાય છે."

ઉદ્દેશ્યો

- 1.) આર્થિક સમૃદ્ધિ હાંસલ કરવાના ગાંધીવાદી વિચારની કલ્પનાને સ્પષ્ટ કરવી.
- 2.) આર્થિક વિકાસ હાંસલ કરવાના ગાંધીવાદી સિદ્ધાંતોને સમજવા માટે.
- 3.) ગાંધીજીના આર્થિક સિદ્ધાંતને અપનાવીને ભારત કેવી રીતે આગળ વધી શકે છે તેના પર પ્રકાશ પાડવો.

વ્યાપાર અને અર્થવ્યવસ્થાનો ગાંધીયન ખ્યાલ

ઘણા દેશોએ તેમના અનુભવથી વૈશ્વિકરણ વિશે જાણ્યું છે કે જો આપણે સાવચેત નહીં રહીએ તો તે અનેક પ્રકારના નુકસાન પણ કરી શકે છે. વૈશ્વિકીકરણના વાવાઝોડામાં આપણે ઘણી પરંપરાગત આજીવિકાનો નાશ ન થાય તેની કાળજી રાખવી જોઈએ. આપણે આપણી ખેતી અને હસ્તકલાનું રક્ષણ કરવા ખાસ ધ્યાન રાખવું પડશે. વૈશ્વિકરણના યુગમાં, ઘણી વખત અત્યંત યાંત્રિક અને મૂડી સઘન તકનીકોનો પ્રચાર કરવામાં આવે છે. પરંતુ આપણા જેવા દેશોમાં પરંપરાગત આજીવિકા શ્રમ સઘન પદ્ધતિઓ સાથે જોડાયેલી છે. તેમની સાથે ઘણું પરંપરાગત જ્ઞાન પણ જોડાયેલું છે. જો આ બધું ઝડપથી નષ્ટ થઈ જાય, તો ઘણી કિંમતી વારસો ખોવાઈ જશે. વધુ ઊંડાણમાં જઈએ તો ખબર પડે છે કે ગાંધીજીનો મુખ્ય વિરોધ માનવીઓ દ્વારા થતા શોષણનો હતો અને અહીંથી જ મશીનો અને ઓટોમેશન ટેકનિકના વધતા જતા ઉપયોગ સામે તેમનો વાંધો શરૂ થાય છે. તેથી, જ્યારે

તેઓ માનતા હતા કે, "મૂડી કેટલાક લોકોના શ્રમનું શોષણ કરે છે અને પોતાને અનેકગણો વધારો કરે છે," તેમણે સમાન રીતે અવલોકન કર્યું કે જો આત્મ-નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરવામાં નહીં આવે, તો સંગઠિત શ્રમ પણ એક મોટો ભય બની જશે.

પરંતુ ઓટોમેશન, વૈશ્વિકીકરણ અને સ્થાનિકીકરણની નવી દુનિયામાં, જ્યાં ઔપચારિક ક્ષેત્રની નોકરીઓ સંકોચાઈ રહી છે, આપણું ભવિષ્ય ફક્ત આપણા પોતાના કૌશલ્ય નિર્માણ, સ્વ-રોજગાર અને સ્વ-ઉન્નતીકરણ પર આધારિત છે - અને તે જ ગાંધી ઇચ્છતા હતા. તેમણે સ્વ-રોજગારની કલ્પના કરી, જ્યાં સરકાર અને ઉદ્યોગ ભવિષ્યમાં સહાયક ભૂમિકા ભજવશે અને બિન-લાભકારી સંસ્થાઓ આ નવા સાહસિક વિશ્વમાં મોટી ભૂમિકા ભજવશે. જો ગાંધીજીનો માર્ગ અપનાવવામાં આવે તો ગામડાઓ અને શહેરોની આત્મનિર્ભરતા અને આજીવિકાની વિવિધતા જાળવવા પર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવશે. આના આધારે ખાદ્ય આત્મનિર્ભરતાને સુનિશ્ચિત કરીશું જે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. તેવી જ રીતે, અન્ય ઘણી મૂળભૂત જરૂરિયાતોનો મોટો હિસ્સો ખાદ્ય અને કુટીર ઉદ્યોગોમાંથી પૂરો પાડવામાં આવશે. આ રીતે, વિશ્વ બજારની અસ્થિરતાની અસર ઘણી મૂળભૂત જરૂરિયાતો પૂરી કરવા પર ઓછી પડશે કારણ કે આ સંદર્ભમાં આપણા ગામડાઓ આત્મનિર્ભર બનશે. જો આપણે આપણા ગામડાઓ અને શહેરોની અર્થવ્યવસ્થાને મોટા પ્રમાણમાં આત્મનિર્ભરતાના આધારે મજબૂત રાખીશું, તો આપણે વિશ્વ અર્થતંત્રની વધઘટનો વધુ મજબૂતીથી સામનો કરી શકીશું કારણ કે આપણો પાયો મજબૂત હશે. ચાલો આપણે હંમેશા યાદ રાખીએ કે ગાંધીજીએ હંમેશા પુનરાવર્તિત કર્યું હતું "ભારતીય અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ એ સ્પિનિંગ વ્હીલનો અભ્યાસ છે."

ગાંધીજી ભારતની આર્થિક સ્વતંત્રતાની શરૂઆત નીચલા સ્તરેથી કરવા માંગતા હતા, આ માટે ગાંધીજીએ 'ગ્રામ સર્વોદય'નું સૂત્ર પણ આપ્યું હતું જેથી ગામ પોતાને બચાવી શકે અને 'સર્વનો ઉદય -

સર્વોદય'ની વિભાવના રજૂ કરવામાં આવી. ભારતના બંધારણમાં ગ્રામ પંચાયતોનું બંધારણ આ વિચારધારાથી પ્રેરિત છે.

સંભવતઃ, મહાત્મા ગાંધીએ આપણને આપેલો સૌથી મહત્વનો વિચાર, જેણે મૂડીવાદ (2008) અને સમાજવાદ (1989)ની નિષ્ફળતાના સમયમાં પણ તેમને સંપૂર્ણપણે દોષરહિત રાખ્યા, તે ટ્રસ્ટીશિપનો તેમનો વિચાર હતો. ટ્રસ્ટીશિપ દ્વારા, ગાંધીનો અર્થ એ હતો કે ઉદ્યોગપતિઓએ નફા માટે તેમના સાહસો ચલાવવા જોઈએ, પરંતુ તેમાંથી કમાયેલા નાણાંનો ઉપયોગ ફક્ત વ્યક્તિગત ઉગ્રવાદ માટે નહીં પરંતુ સમાજના તમામ વર્ગોના લાભ માટે કરવો જોઈએ. આ વિચાર જમશેદ ટાટા દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો, જેમણે વિકાસ માટે જરૂરી નફા ઉપરાંત બાકીના નાણાં સમાજને પરત કરવા માટે તેમના તમામ શેરધારકોને ટ્રસ્ટમાં મૂક્યા હતા. ગાંધીજી સ્પષ્ટપણે સંપત્તિના સર્જનની વિરુદ્ધ ન હતા, પરંતુ તેઓ માત્ર વ્યક્તિગત લાભ માટે મિલકતના અમર્યાદિત ઉપયોગની વિરુદ્ધ હતા.

માર્ક ઝકરબર્ગ, વિનોદ ખોસલા, એલોન મસ્ક, લેરી એલિસન અને ડેવિડ રોકફેલર સહિત આજે 150 થી વધુ અબજોપતિઓએ તેમની અડધાથી વધુ સંપત્તિ દાનમાં આપવાનું વચન આપ્યું છે. અહીં ભારતમાં આપણા આઈ.ટી. અબજોપતિ, નારાયણમૂર્તિ, અઝીમ પ્રેમજી અને શિવ નાદર પરોપકાર માટે કરોડોનો ખર્ચ કરી રહ્યા છે. જો કે, ચેરિટીનો આ વલણ હજુ પણ મુખ્ય પ્રવાહમાં નથી. કદાચ, તેઓ પોતાને વારસામાં મળેલી સંપત્તિ અથવા તેઓએ બનાવેલી સંપત્તિના ટ્રસ્ટી તરીકે જોવાનું શરૂ કરે તે પહેલા માત્ર સમયની વાત છે.

ગાંધીજીના આર્થિક વિચારોમાં માનવતા અગ્રણી સ્થાન ધરાવે છે. કુલ સ્થાનિક ઉત્પાદનો અને અન્ય વિકાસ સંબંધિત મુદ્દાઓ માત્ર ત્યાં સુધી જ મહત્વપૂર્ણ છે જ્યાં સુધી તેઓ લોક કલ્યાણનું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરે. ગાંધીજી એક રાષ્ટ્ર, એક યુવા, એક નાગરિક, એક ખેડૂત, એક વિદ્યાર્થીને શૂન્યતાની પ્રાધાન્યતાથી વાકેફ કરે છે જેનો એકમાત્ર હેતુ માનવતાની તમામ

અંતિમ મર્યાદાઓને પાર કરીને એક આદર્શ રાષ્ટ્રનું નિર્માણ કરવાનો છે. ગાંધીજીના અર્થશાસ્ત્રમાં "વ્યક્તિ" એક કેન્દ્રિય સ્થાન ધરાવે છે. તેમનું માનવું હતું કે સમાજના દરેક અંગોએ માત્ર લોકોના કલ્યાણ માટે જ કામ કરવું જોઈએ. આમ જનતાની સુધારણા એ તમામ આર્થિક નિર્ણયોનો અંતિમ ઉદ્દેશ્ય છે.

આર્થિક વિકાસના ગાંધી સિદ્ધાંતો

ગાંધીવાદી અર્થશાસ્ત્ર એવી આર્થિક વ્યવસ્થાના ખ્યાલ પર આધારિત છે જેમાં "વર્ગ" ને કોઈ સ્થાન નથી. ગાંધીજીનું અર્થશાસ્ત્ર એવી સામાજિક વ્યવસ્થા સ્થાપવાની વાત કરે છે જેમાં એક વ્યક્તિ બીજાનું શોષણ ન કરે. એટલે કે, ગાંધીવાદી અર્થશાસ્ત્ર સામાજિક ન્યાય અને સમાનતાના સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. ગાંધીજીના આર્થિક વિચારના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ છે:

1. સમાજમાં દરેકની મહેનતનું મૂલ્ય સમાન છે.
2. શ્રમ અને મૂડી વચ્ચે કોઈ સંઘર્ષ નથી.
3. ગાંધીજી માનતા હતા કે વ્યક્તિ ગમે તેટલો અમીર હોય, તેણે એટલું શારીરિક કામ કરવું જોઈએ કે તે પોતાનું પેટ ભરી શકે. એટલે કે જેઓ માનસિક શ્રમ કરે છે તેમણે પણ હાથવગી મજૂરી કરવી જોઈએ.
4. ટ્રસ્ટીશિપનો તેમનો સિદ્ધાંત જણાવે છે કે મૂડીનો વાસ્તવિક માલિક મૂડીવાદી નથી પરંતુ સમગ્ર સમાજ છે. નોકરિયાત વર્ગ માત્ર મિલકતનો રક્ષક છે. તેમનું માનવું હતું કે મૂડીવાદીઓ પાસે જે મિલકત છે તે આખા સમાજનો વારસો છે.
5. ગાંધીજીનું અર્થશાસ્ત્ર નાના અને શ્રમ-સઘન ઉદ્યોગોની તરફેણમાં છે. ગાંધીજી મોટા મશીનોના વિરોધી હતા; જો કે, વર્તમાન સમયમાં આ બાબત થોડી ઓછી અર્થપૂર્ણ છે. તેમનું માનવું હતું કે એક નિર્જીવ મશીન ઘણા માણસો માટે કામ કરે છે, જેના કારણે સમાજમાં બેરોજગારી વધે છે.
6. ગાંધીજી માનતા હતા કે જો વ્યક્તિને ઓછા સંસાધનો સાથે જીવવાની આદત પડી જાય તો વ્યક્તિના જીવનમાં 'કંઈ ઓછું નથી'. તેઓ માનતા હતા કે જરૂરિયાતો કાળિયાર જેવી જ છે અને જરૂરિયાતો જેટલી વધે છે તેટલી જ

જરૂરિયાતો વધે છે.

7. ઉત્પાદનનો ધ્યેય સમાજની જરૂરિયાત પૂરી કરવાનો હોવો જોઈએ અને નફો મેળવવાનો નહીં.

8. ગાંધીજી મૂડીવાદીનો સંપૂર્ણ નાશ કરવા માંગતા ન હતા પરંતુ તેઓ તેને સમાજ માટે ઉપયોગી બનાવવા માંગતા હતા.

9. ગાંધીજી કહેતા હતા કે દરેક મૂડી દોષિત નથી હોતી, મૂડીનો ખોટો ઉપયોગ મૂડીને ખોટો બનાવે છે. વધુ પડતી મૂડી સમાજની દુશ્મન છે.

10. ગાંધીની આર્થિક વ્યવસ્થામાં ઉત્પાદનનું પ્રમાણ સમાજની જરૂરિયાત મુજબ નક્કી કરવામાં આવે છે. આમાં અંગત ઈચ્છાઓ અને લોભને કોઈ સ્થાન નથી.

11. દરેક વ્યક્તિએ તેની જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે જ ઉત્પાદન કરવું જોઈએ. વધારાના માલનું ઉત્પાદન પ્રકૃતિ પર વધારાનું દબાણ લાવે છે.

12. ગાંધીજી રાષ્ટ્રીયકરણના વિરોધમાં હતા. તેમનું માનવું હતું કે રાષ્ટ્રીયકરણથી રાજ્યની નિરંકુશતા વધે છે.

13. ગાંધીજીએ યોગ્ય હેતુ માટે કરવામાં આવેલી હડતાલને માન્ય ગણાવી હતી. તેઓ સ્વાર્થી અને હિંસક હડતાલના વિરોધી હતા.

ઉપરોક્ત મુદ્દાઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગાંધીજીના અર્થશાસ્ત્રમાં 'વ્યક્તિ' કેન્દ્રિય સ્થાન ધરાવે છે. તેમનું માનવું હતું કે સમાજના દરેક અંગોએ માત્ર લોકોના કલ્યાણ માટે જ કામ કરવું જોઈએ.

ગાંધીયન અર્થશાસ્ત્ર દ્વારા ભારતનો પ્રસાર

ગાંધીજીનો મંત્ર હતો કે જ્યારે પણ કોઈ કામ હાથમાં લેશો ત્યારે એ વાતનું ધ્યાન રાખો કે સમાજના સૌથી ગરીબ અને છેલ્લા કે સૌથી નબળાને શું ફાયદો થશે? જો તાજેતરના દાયકાની વાત કરીએ તો કોંગ્રેસ સરકાર જે પ્રકારના સર્વસમાવેશક વિકાસની વાત કરતી હતી અને વર્તમાન મોદી સરકારનો 'સબકા સાથ સબકા વિકાસ'નો વિચાર પણ એ લક્ષ્ય પર કેન્દ્રિત છે કે વિકાસની કિરણો સૌથી નબળા વ્યક્તિ સુધી પહોંચવી જોઈએ. મહાત્મા ગાંધી માનતા હતા કે આર્થિક વિકાસનું ધ્યેય માનવીને ખુશ કરવાનું હોવું જોઈએ. તેઓ

સમૃદ્ધિના આવા આધુનિક વિચારમાં માનતા ન હતા, જેમાં ભૌતિક વિકાસને પ્રગતિનો મૂળભૂત માપદંડ માનવામાં આવે છે. તેઓ બહુજન સુખાય-બહુજન હિતાય અને સર્વોદય એટલે કે સૌના ઉદયના સિદ્ધાંતોમાં માનતા હતા. જો કે મહાત્મા ગાંધી ભૌતિક સમૃદ્ધિના વિરોધી ન હતા, તેમ છતાં તેમણે તમામ સંજોગોમાં મશીનોના ઉપયોગનો ઇનકાર કર્યો ન હતો.

મહાત્મા ગાંધીના આર્થિક વિચારોનો મુખ્ય આધાર સ્વરાજ હતો. સ્વરાજ દ્વારા તેમનો અર્થ એવો સમાજ હતો જેમાં દરેક વ્યક્તિને સન્માનપૂર્વક જીવન જીવવાની તક મળે અને વિકાસની સમાન તકો ઉપલબ્ધ હોય. તેમણે એવા સમાજનો વિચાર આપ્યો જેમાં આર્થિક પ્રગતિ અને સામાજિક ન્યાય એક સાથે હોય.

તેઓ ઈચ્છતા હતા કે જે કરોડો રૂપિયા ભારતની બહાર જાય છે તેને બચાવીને દેશના વિકાસમાં વાપરવામાં આવે. સ્વદેશી એટલે દેશની કંપનીઓ અને કારખાનાઓને મજબૂત બનાવવી. આ વિચારસરણી હેઠળ વિદેશી વસ્તુઓની હોળી કરવામાં આવી અને ગાંધીજીએ ખાદી અને ગ્રામોદ્યોગને પ્રોત્સાહન આપ્યું. તેમનું માનવું હતું કે ખાદી ભારતીયોની એકતા, તેમની આર્થિક સ્વતંત્રતા અને સમાનતાનું પ્રતીક બની શકે છે. વર્તમાન શાસકો દ્વારા 'મેડ ઇન ઇન્ડિયા' કે 'મેક ઇન ઇન્ડિયા' પર ભાર મૂકવામાં આવે છે તે આ વિચારસરણીનું એક સ્વરૂપ છે.

સાત સામાજિક પાપો

ગાંધીજીના સાત સામાજિક પાપો એવા વર્તનનો સંદર્ભ આપે છે જે આ નૈતિક સંહિતા વિરુદ્ધ જાય છે અને તેના કારણે સમાજને નબળો પાડે છે. જ્યારે મૂલ્યો મજબૂત રીતે રાખવામાં આવતાં નથી, ત્યારે લોકો કટોકટી અને મુશ્કેલી માટે નબળા પ્રતિભાવ આપે છે. નીચેના સૌથી મોટા સામાજિક પાપો છે જેની સામે ગાંધીએ ચેતવણી આપી હતી.

1) કામ વગરની સંપત્તિ : UNFAIR દ્વારા સંપત્તિ કમાવવાનો અર્થ છે, શોર્ટ કટ લઈને. ઉદાહરણ તરીકે કરચોરી, કૌભાંડો, આંતરિક વેપાર, બ્લેક મની વગેરે.

2) વિવેક વિનાનો આનંદ : બીજાના ભોગે કમાયેલું સુખ કોઈ પાપથી ઓછું નથી. સામાજિક જવાબદારીની ભાવના વિના આનંદ મેળવવો. જાતીય સતામણી, બુદ્ધિહીન ઉપભોક્તાવાદ

3) પાત્ર વિનાનું જ્ઞાન : બ્રુસ લીએ કહ્યું, “જ્ઞાન તમને શક્તિ આપશે. યારિત્ય તમને સન્માન આપે છે.” યારિત્ય જ્ઞાની વ્યક્તિમાં પ્રામાણિકતા અને પ્રામાણિકતાના ગુણો આત્મસાત કરે છે.

4) નૈતિકતા વિનાનો વ્યાપાર: વ્યાપાર સામેલ તમામ હિતધારકો માટે ન્યાયી હોવો જોઈએ. અનૈતિક શાસન માળખું, માળખાકીય સુવિધાનો અભાવ, અખંડિતતાનો અભાવ, કામ કરવાની નબળી સ્થિતિ, ભેળસેળ, સુરક્ષાનો અભાવ આ પાપના ઉદાહરણો છે.

5) માનવતા વિનાનું વિજ્ઞાન: કટ્ટરપંથી આતંકવાદ અને સામાજિક અને ધાર્મિક ઢ્રેષના પ્રચાર માટે સોશિયલ નેટવર્કિંગ સાઇટ્સ જેવી ડિજિટલ તકનીકોનો ઉપયોગ. પાકિસ્તાન પાસે પરમાણુ હથિયારો છે પરંતુ દેશની સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિ સમયની સાથે ખરાબ થઈ રહી છે.

6) બલિદાન વિનાનો ધર્મ: આજે ધર્મ માત્ર આચરણ અને કર્મકાંડોમાં જ ઘટી ગયો છે. કરુણા, સ્નેહ અને ભાઈચારાના ધાર્મિક ઉપદેશોને આપણા જીવનમાં ન લાવવું એ પાપ છે.

7) સિદ્ધાંત વિનાનું રાજકારણ: લોભ, સત્તા દ્વારા સંચાલિત રાજકારણ. તકવાદ વગેરે રાષ્ટ્રીય હિતને નુકસાન પહોંચાડશે. કોની મૂડીવાદ એ આવું જ એક અભિવ્યક્તિ છે. રાજકારણમાં પૈસા અને મસલ પાવરનું આગમન, વિશ્વાસ અને સિદ્ધાંતોનો અભાવ એ પાપ છે.

“કલ્યાણકારી રાજ્ય”નો વિચાર ત્યારે સાકાર થઈ શકે છે જ્યારે ગાંધીજીના વિઝનને જીવનના તમામ ક્ષેત્રોમાં સામેલ કરવામાં આવે.

મહાત્મા ગાંધી ઈચ્છતા હતા કે ગામડાઓને સ્વ-સહાયક આર્થિક એકમો બનાવવામાં આવે. મતલબ કે નાના અને કુટીર

ઉદ્યોગો ગામડાઓનું કેન્દ્ર બનવું જોઈએ. ગામડાઓ અને નાના શહેરો બનાવવા જોઈએ વિકાસનું કેન્દ્ર. આવા ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ જે ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં રોજગારી પૂરી પાડે છે અને ગામડાઓમાં સમૃદ્ધિ અને પાયાની સુવિધાઓ લાવે છે. દરેક હાથને કામ એટલે કે બધાને રોજગાર આપવાનો આ ગાંધીજીનો મંત્ર હતો.

સંદર્ભ

1. સિંઘ, એચ. (2018). ગાંધીવાદી અર્થશાસ્ત્રની વિશેષતાઓ શું છે? <https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/what-are-the-characteristics-of-gandhian-economics-in-hindi-1517900923-2#:~:text>
2. કુમારપ્પા, જે.સી. (2010). ગાંધીયન ઇકોનોમિક થોટ, સર્વ સેવા સંઘ પ્રકાશન, ASIN: B07L1QC8L1.
3. કોશલ આર.કે. અને કોશલ એમ. (1973). ગાંધીયન ઇકોનોમિક ફિલોસોફી, અમેરિકન જર્નલ ઓફ ઇકોનોમિક્સ એન્ડ સોશિયોલોજી. ISSN: 1536-7150.
4. રંગનાથ આર. (2014). મહાત્મા ગાંધીના આર્થિક વિચારો. ઇન્ડિયન સ્ટ્રીમ્સ રિસર્ચ જર્નલ. ISSN: 2230-7850.
5. દાસગુપ્તા એ.કે. (2015). ગાંધીજીનો આર્થિક વિચાર. રુટલેજ પબ્લિકેશન્સ, ISBN 9781138006799.
6. જગન્નાથ આર. (2016). ગાંધી અને તેમની અર્થવ્યવસ્થા.

<https://hindi.swarajyamag.com/magazine/gandhi-and-his-economics-2/>